

Laajaan lähdepohtaan perustuva tietokirja 1900-luvun alun surmatyöstä

Arvio teoksesta Tasala, Markku. *Mies joka pelkäsi lunta. Raattaman kirvesmurhaaja*. Into kustannus. 2024. 208 s. ISBN 987-952-393-216-6.

Katja Palokangas

Nykyään henkirikoshistoriaan liittyvä ja true crime -tyyppinen kirjallisuus elää kukoistuksensa aikakautta niin harrastelijoiden kuin ammattilaistenkin parissa. Markku Tasalan teos *Mies joka pelkäsi lunta. Raattaman kirvesmurhaaja* on tietokirja, joka täydentää osaltaan tätä alati kasvavaa kirjojen joukkoa. Iahduttavalla tavalla se kuitenkin poikkeaa valtavirrasta, sillä teoksen tapaus on liki 120 vuotta vanha, julkisuudessa ennestään liki tuntematon ja kestoltaan teoksen tapahtumat jakautuvat kahdelle vuosikymmenelle muodostaen reilun kymmenen vuoden jatkumon. Lisäksi kirja nostaa esille mielenvikaiseksi epäillyn syytetyn oikeusprosessin, joka ei etene yhtä suoraviivaisesti, kuin niin sanotun tavallisen murhaajan oikeudenkäynnit. Teoksen päähenkilö, murhamies Juho Heikki Samulinpoika Heikkinen, vietti yli vuoden jakson Lapinlahden keskuslaitoksessa mielentila-arvioprosessin aikana. Myös oikeuden päätöstä odoteltiin tuon prosessin ajan.

Teoksen rakenne ja kirjoittaja

Tasalalle itselleen tapaus on tuttu, sillä hän on työskennellyt sen parissa vuosikymmenten ajan etsien ja keräten materiaalia kirjaansa. Tasala on ammatiltaan toimittaja ja hän on aikaisemmin kirjoittanut teoksia muun muassa jatkosotaan, lasiteollisuuteen ja kylmään sotaan liittyen. Historialliseen kontekstiin liittyvien tapahtumien kertominen ei siis ole hänelle vierasta. Arvioitavan teoksen tapaus ansaitsee ehdottomasti tulla kerrotuksi ja mielestäni se avaa hyvällä tavalla aikakauden virtauksia mielenterveyden hoidon parissa ja rikoksen tekijän mielenvikaisuuteen liittyviä pohdintoja tämän joutuessa oikeuden eteen.

Kirja jakautuu rakenteellisesti johdantoon sekä neljään pääosaan, jotka jakautuvat edelleen muutamaksi luvuksi ja nämä edelleen alaluvuiksi. Alalukuja ei kuitenkaan ole otsikoitu ja listattu sisällysluetteloon. Johdannossa Tasala esittelee aiheen merkitystä itselleen. Hän kertoo muun muassa aineistojen etsimiseen ja lopulliseen löytymiseen liittyneistä erilaisista vaiheista, mikä antaa toiselle tutkijalle kiintoisaa tietoa

aineistonkeruusta. Ensimmäisessä osassa hän esittelee tapausta lehtikirjoitusten ja muutamien oikeuden asiakirjoista napattujen otteiden avulla, jolloin lukijalle syntyy jo jonkinlainen kuva siitä, millaisesta tapahtumasta on kyse. Lisäksi Tasala valottaa Heikkisen lapsuuden perheoloja, menneisyyttä sekä sotilaskarkuruutta ja sitoo ne oman aikansa yhteiskuntaan. Tasala toteaa muun muassa sen, että Heikkisen erakko- ja vaeltajatyypiselle luonteelle sopi vallan mainiosti kulkevan tinurin ammatti, jollaiseen hänet nuorena opetettiin.

Vasta kirjan toisessa osassa päästään varsinaiselle matkalle murhamiehen kanssa. Luvussa kerrotaan yksityiskohtaisesti, mitä tapahtui Raattaman kylässä Hätälän talossa joulukuun 15. päivänä vuonna 1905. Tasala avaa myös oikeudenkäynneistä muodostuneiden asiakirjojen sisältöä ja sitä, mitä ne merkitsivät Heikkisen ja muiden asianomaisten kannalta katsottuna. Alun rakenne herätti itsessäni ristiriitaisia tunteita, sillä aineiston moninaisuuteen ja tapauksen monimutkaisuuteen perustuen selkeä ja vahvan kronologinen kerronta puoltaisi tässä itseään. Erityisesti ensimmäisessä osassa lukija putoaa välillä kärryiltä ja joutuu kysymään useamman kerran, mistä tässä olikaan kysymys.

Kolmannessa osassa päästään seuraamaan mielentilatutkimuksen tekemistä Lapinlahden mielisairaalassa Christian Sibeliuksen johdolla. Sibeliuksen rooli paitsi Heikkisen tapauksessa häntä arvioivana lääkärinä, mutta myös koko Lapinlahden sairaalalle oli merkittävä, sillä hän halusi luopua pakkokeinoista potilaiden hoitomuotona. Sibelius tunnettiin inhimillisten hoitojen kannattajana ja humanina lääkärinä (Pietikäinen 2020, 47–48; Achté 1991, 84).

Viimeisessä luvussa ollaan puolestaan Pitkäniemen sairaalassa, josta Heikkinen lopulta karkasi vuonna 1913 ollen omilla teillään 15 kuukauden ajan kierrellen jopa Venäjän puolella ja tehden karkumatkansa ajan tinurin töitä elättääkseen itsensä. Karkumatkalta Pitkäniemeen palautettu Heikkinen kuitenkin vapautettiin, koska oli elänyt karkumatkansa ajan normaalisti ja koska Lääkintöhallitus oli hänestä antanut lausunnon, jonka mukaan hänet kuuluisi sulkea laitokseen vain, mikäli hän käyttäytyisi uhkaavasti muita ihmisiä kohtaan. Tasalan mukaan vapauttamisensa jälkeen ei Heikkinen enää jäänyt historian kirjoihin ja hänen seuraamisensa oli näin ollen mahdotonta. Teoksen lopuksi kerrotaan murhatalon olevan edelleen pystyssä toimien nykyään museona Enontekiön museoalueella. Vanhalla murhatapauksella on siis jatkumonsa aina tähän päivään saakka, myös sillä tavoin, että seudulla elää edelleen tuon kamalan tapahtuman kohteeksi joutuneiden ihmisten jälkipolvia.

Lähteiden äärellä

Alkuperäislähteiden runsaus on tämän teoksen kantava voima ja Tasala onkin onnistuneesti kaivanut kattavat tiedot Heikkisestä, jolloin murhamiehestä piirtyy tarkka ja yksityiskohtainen kuva. Myös murhayön tapahtumat onnistutaan kertomaan hyvin yksityiskohtaisesti, sillä lähteisiin kuuluvat myös uhrien ruumiinavauspöytäkirjat sekä kuolinsyylausunnot, joista paljastuu muun muassa se, mihin lyönnit ovat osuneet ja mikä loppujen lopuksi on aiheuttanut uhrien kuolemat. Henkirikoshistoriaan profiloituneena tutkijana arvostan myös Tasalan runsasta kuvamateriaalin määrää, joista erityismaininnan saavat Hätäsen talon eli murhatalon kuvat ja pohjapiirustukset

sekä kuva Raattaman kylän keskustasta 1930-luvulla. Nämä kuvat yhdistettynä yksityiskohtaiseen tapahtumainkerrontaan luovat lukijalle käsityksen siitä, mitä ja millaisessa ympäristössä tapahtui. Hetkittäin lukijasta tuntuu, kuin voisi nähdä tapahtumat ja hahmot edessään.

Teoksen vahvin puoli on suuri alkuperäislähteistö. Sen sijaan tutkimuskirjallisuuden määrä on suhteellisen kapea eikä aikalaiskirjallisuutta ole hyödynnetty ollenkaan. 1900-luvun alusta sitä olisi tarjolla hyvinkin monessa muodossa aina kirjoista aikakauslehtiartikkeleihin ja opinnäytteisiin sekä erilaisiin tutkimuksiin. Ne avaisivat ajan pohdintoja toisella tapaa, toisin sanoen aikalaisten silmin, kuin uudempi tutkimuskirjallisuus, jota Tasala teoksessaan käyttää. Toki myös tutkimuskirjallisuutta olisi voinut käyttää laajemmin ja enemmän, esimerkiksi Kalle Achtén teos *150 vuotta psykiatria: Lapinlahden sairaalan historia* (1991) ja Petteri Pietikäisen *Kipeät sielut: Hulluuden historia Suomessa* (2020), jotka molemmat ovat perusteoksia Tasalan aihepiirissä. Hienoa puolestaan on se, että Tasala on käyttänyt aikakauden sanomalehtiä uutisoinnin seuraamiseen, sillä lehdistön kirjoittelu osoittaa sen, miten asiaan suhtauduttiin julkisen sanan piirissä ja millä tavoin asiasta haluttiin kirjoittaa suurelle yleisölle.

Tietoa aiheestaan Tasala antaa ikään kuin tiputellen, palaten samaan asiaan useamman kerran ja lisäten pikkuhiljaa informaation määrää. Tämä ei päde koko teokseen, vaan tulee esille muutamissa paikoissa. Tapa ripotella tietoa tuo jonkin verran toistoa teokseen ja päällekkäisyyksiä syntyy useaan otteeseen. Tästä hyvä esimerkki on luku “Hurmaava voima vie järjen”, jossa Tasala kertoo murhayön tapahtumista. Erityisesti sivuilla 65–67 toistoa esiintyy häiritsevissä määrin. Myös teoksessa esiintyvät takaumat ja yhtäkkiset siirtymät tulevaisuuden tapahtumiin sekoittavat lukijaa jonkin verran. Harmikseni löysin myös muutamia tiedollisia epätarkkuuksia, kuten esimerkiksi sen, että degeneraatio-oppi olisi jo heti 1900-luvun alun ensimmäisinä vuosina ollut poistumassa ideologiana Suomen psykiatria-alan ammattilaisten joukosta. Tämä ei pidä paikkaansa, vaan degeneraatio- eli rappeutumisoppi piti pintansa pitkälle 1920-luvulle saakka, pakkosterilointilakikin säädettiin meillä vasta vuonna 1936 (Achté, 113; Pietikäinen 251–256).

Mieltä tutkimassa ja laitoshoidossa

Koska Juho Heikkinen oli mieleltään sairaaksi todettu, avaa Tasala myös syyntakeettomuuteen liittyviä ajan käytänteitä ja menettelyjä sekä mielentila-arviota prosessina. Mielestäni tämä onnistuu häneltä hyvin ja lukijalle syntyy selkeä käsitys siitä, miten ja millä tavoin tehtiin syyntakeettomuuteen liittyvät pohdinnat tuomiovallan ja lakipykälän valossa. Lisäksi teoksessa kuvataan hyvinkin yksityiskohtaisesti ja seikkaperäisesti Heikkisen oloa Lapinlahden sairaalassa mielentilatutkimuksen aikana sekä myöhemmin, tuomionsa jälkeen kriminaalipotilaana Pitkäniemen sairaalassa. Erityisesti tarkkailun keskiöön nousee Lapinlahden ylilääkäri Christian Sibeliuksen ja Heikkisen keskinäinen suhde, josta kertovat monet dokumentit sairaskertomuksista Sibeliuksen muistilappuineen aina varsinaiseen mielentilalausuntoon.

Näistä aineistoista piiryy hyvin tarkka kuva siitä, miten Heikkistä haastateltiin, miltä hän ilmeineen vaikutti, mikä sai hänet puhumaan ja mitä Sibelius ajatteli Heikkisestä ja

käydyistä keskusteluista ja millaisen kuvan hän miehestä ja tämän teoista muodosti. Tasala ottaa oleellisesti Lapinlahden sairaalaan ja sen nykyaikaistamiseen vaikuttaneen Sibeliuksen roolin keskuslaitokselle ja sen potilaille esiin kertomalla muun muassa siitä, miten tämä haki oppia ulkomailta opintomatkoillaan, uudisti sairaalan hoitokäytänteitä ja halusi kouluttaa hoitajia ammattimaisemmiksi, jotta nämä osaisivat hoitaa laitoksen potilaita paremmin. Sibeliuksen inhimillisenä piirteenä Tasala kertoo myös siitä, kuinka raskaasti yllilääkäri suhtautui oman siskonsa sairastamiseen.

Pitkäniemen sairaalassa olemisen ajalta ei Tasalan mukaan kertynyt samanlaista määrää tietoa, kuin mielentilalausuntoa annettaessa Lapinlahdessa. Kertomus tuosta ajasta jääkin suhteellisen pintapuoliseksi käsittäen vain muutamien Heikkistä koskevien päiväkohtaisten merkintöjen tulkintaa. Sen sijaan Heikkisen karkaamiseen, sen mahdollistamiseen niin sanottuna erivapauksista nauttivana potilaana ja laitokseen palauttamiseen Tasala keskittyy ansiokkaasti. Nuo seikat toki olivatkin keskeisiä, kun mietitään sitä, miten Heikkisen matka laitoksissa päättyi vapautumiseen syyskuun 22. päivänä vuonna 1915.

Lopuksi

Kaiken kaikkiaan Tasalan teos Raattaman kirvesmurhaajasta on kiinnostava ja yksityiskohtainen kuvaus yhdestä murhatapauksesta 1900-luvun alun Suomessa ja lunastaa tietokirjalle asetetut odotukset. Se kertoo yhteiskunnan tavoista toimia silloin, kun henkirikoksesta joutuu syytteeseen mieleltään poikkeava yksilö. 1900-luvun alussa eri instituutiot olivat jo luoneet jonkinlaiset käytänteet toimia tilanteissa, joissa syytetyksi joutui mieleltään poikkeava yksilö. Kirja antaa hyvän kuvan siitä, että oikeuslaitos ja lääketieteen edustajat onnistuivat tapauksessa toimimaan heille määrättyllä tavalla – vaikka se aiheuttikin paikallisissa närää ja epäoikeuden tuntemuksia. Teos kertoo siis myös pienen kyläyhteisön halusta saada oikeutta raskaalle teolle.

Tasala onnistuu myös kytkemään teoksen nykypäivään, aikaan, jolloin rikokset ja väkivallan teot kiinnostavat ihmisiä erityisen paljon, sillä Heikkisen tarina kiertää edelleen Kittilän Raattamassa suullisena perinteenä. Teosta voi lämpimästi suositella kaikille henkirikoshistoriasta kiinnostuneille, true crime -alan harrastajille ja sellaisille, joita kuvatun kaltaiset aiheet kiinnostavat. Teos on myös hyvä esimerkki siitä, kuinka erilaisia lähdeaineistoja pystyy yhdistelemään vaivattomasti.

FM Katja Palokangas, väitöskirjatutkija, historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto.

Kirjallisuus

Achté, Kalle. 1991. *150 vuotta psykiatrian historiaa 1841–1991. Lapinlahden sairaalan historia*. Klaukkala: Recallmed.

Pietikäinen, Petteri. 2020. *Kipeät sielut. Hulluuden historia Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.